

KRAKÓW

Twierdza Kraków

Forty północnej części
zewnątrznego pierścienia

Krakow Fortress

Forts of the northern part
of the outside ring

Twierdza Kraków

Forty północnej części
zewnętrznego pierścienia

Krakow Fortress

Forts of the northern part
of the outside ring

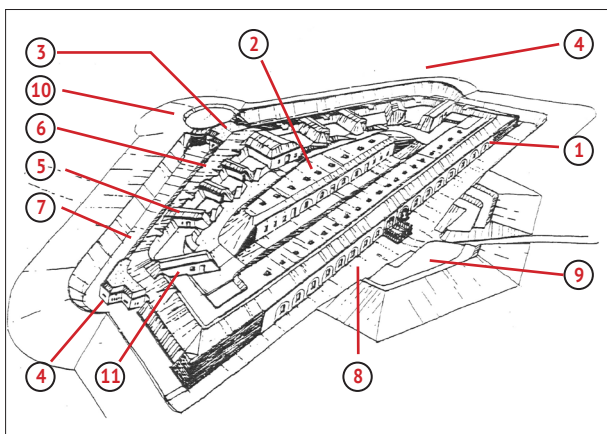

Kraków został zlokalizowany w miejscu strategicznym pomiędzy wzgórzami, w zwężeniu koryta rzeki Wisły, co wykorzystywane było na przestrzeni wieków w celach obronnych. Trudno jednoznacznie wskazać moment rozpoczęcia budowy Twierdzy Kraków z cytadelą w zamku królewskim na Wawelu. W konsekwencji III rozbioru Polski w 1795 r. i wydarzeń I poł. XIX w., Kraków w 1848 r. ostatecznie znalazł się w granicach Cesarstwa Austriackiego. Bliskość zaboru rosyjskiego skłaniała do ufortyfikowania nadgranicznego miasta. Zasadnicze prace przy fortyfikowaniu Wawelu i wzgórza z Kopcem Krakusa rozpoczęto w 1849 r., a decyzja cesarza Franciszka Józefa I z 12 kwietnia 1850 r. o budowie twierdzy usankcjonowała już prowadzone działania. Twierdzę Kraków zaprojektowano głównie w systemie poligonalnym z wykorzystaniem polskich umocnień projektowanych przez Tadeusza Kościuszkę w 1794 r. oraz z czasów Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815–1846). W ramach pierwszego etapu w l. 1849–1856 powstał rdzeń wykorzystujący istniejący wał ziemny, oraz w pierwszej kolejności forty wysunięte broniące głównych traktów – na zachodzie „Kościuszko”, na północy „Luneta Warszawska”, na wschodzie „Luneta Grzegorzeczka”, a na południu „Krakus” i sąsiadujące z nim „Św. Benedykt” i „Krzemionki” oraz trzydzieści szaniców połowych. Utworzyły one podwójny, wewnętrzny pierścień obrony modernizowany i wzmacniany w kolejnych etapach rozbudowy twierdzy, po południowej stronie Wisły na terenie Podgórza zamknięty dopiero w l. 1892–1899. W l. 1856–1869 wykonano kolejny etap modernizacji twierdzy z fortami – od zachodu: fort „Za Rzeką” (Bronowice), „Krowodrza”, na wschodzie fort „Pszorna”. Przebudowano rdzeń pierwszego obwodu (Al. Trzech Wieszczów, Beliny-Prażmowskiego, Powstania Warszawskiego, ul. Kotlarska) uzupełniony o ziemne bastiony i o dwa forty – bastiony stałe III „Kleparz” i V „Lubicz”. Kolejny etap rozbudowy zapoczątkowano w końcu l. 70. XIX w. tworząc trzeci, zewnętrzny pierścień Twierdzy z półstałymi szancami, zastąpionymi w latach (1878–1886) fortami artyleryjskimi.

Krakow was founded at a strategic point – advantageous for its defence system during the past centuries – among hillocks and at the narrowing of the Vistula river bed. It is difficult to pinpoint unambiguously the beginning of the construction of the Krakow Fortress, including the citadel of the royal castle at Wawel. As a result of the Third Partition of Poland in 1795 and events of the second half of the nineteenth century, Krakow finally found itself in 1848 within the borders of the Austrian Empire. The proximity of the Russian sector made it necessary to fortify the borderland city. The main works on fortifying Wawel and the hill with the Krakus Mound began in 1849, and Emperor Franz Joseph I's decision of 12 April 1850 on the construction of the fortress only sanctioned the works that had already begun. The Krakow Fortress is a polygonal design based on the Polish fortifications designed by Tadeusz Kościuszko in 1794, and from the era of the Republic of Krakow. As part of the first stage, between 1849 and 1856, the core of the fortifications was built in the form of an earthen rampart, thirty field sconces and forward forts, which defended the main routes: "Kościuszko" in the west, "Luneta Warszawska" in the north, "Luneta Grzegórzecka" in the east, and "Krakus" and the neighbouring "Św. Benedykt" and "Krzemionki" in the south. They formed a double, interior defence ring, which was modernized and reinforced during the subsequent stages of the fortress's expansion on the southern bank of the Vistula River in the area of Podgórze, and closed between 1892 and 1899. Between 1856 and 1869 another stage of the modernization works was carried out in the following forts: "Za Rzeką" (in Bronowice) and "Krowodrza" in the west and "Pszorna" in the east. The core of the first ring was rebuilt (Trzech Wieszców Avenue, Beliny-Prażmowskiego Avenue, Powstania Warszawskiego Avenue, Kotlarska Street) and earthen bastions and two forts – "Kleparz" and "Lubicz" – were added. Another expansion project was started at the end of 1870s, creating the third exterior ring of the Fortress, including semi-permanent sconces, which between 1878 and 1886 were replaced with artillery forts. Due to the emergence of new types of weapons and delayed-action munitions, at the end of the nineteenth century

Fort artyleryjski jednowałowy

Założony na rzucie 5-boku, z parterowym blokiem koszar szczytowych, w niektórych fortach przełamanym na narożnikach tworzącym barki, w których zlokalizowane były działa. Za blokiem koszar szczytowych znajdował się podłużny schron główny, a za nim wał artyleryjski z otwartymi stanowiskami dla ciężkich armat, schronami pogotowia w poprzecznicach, a przed koszarą, centralnie plac broni. Fort otoczony był fosą ze stanowiskami obronnymi: podwójną kaponierą czołową i dwoma pojedynczymi bocznymi oraz murem Carnota ze strzelnicami, w późniejszej fazie wyburzanym. Na osi fortu przebiegała sklepiona poterna – podziemny korytarz łączący koszarę, schron główny i kaponierę czołową. Od strony zapola znajdował się wieloboczny ziemny bastion.

Single-rampart artillery fort

A fort built on a pentagonal plan with a single-story gorge barracks whose corners, as in the case of some forts, bent to form flanks that provided spaces for guns. Behind the barracks, there was a longitudinal main shelter, followed by an artillery rampart with emergency shelters in traverses. In front of the barracks, there was a centrally located drill-ground. The fort was surrounded with a moat with defensive positions: a double head caponier and two single side caponiers as well as a Carnot wall with loop holes, demolished at a later stage. A vaulted postern ran along the axis of the fort, connecting the barracks, the main shelter and the head caponier. A many-sided earthen bastion faced the outfield.

Przykład fortu artyleryjskiego – Fort 48 „Batowice”

Example of an artillery fort – Fort 48 “Batowice”

- 1** – blok koszar szyjowych • barrack block situated in the gorge
- 2** – schron główny • main shelter
- 3** – kaponiera podwójna czołowa • double head caponier
- 4** – kaponiera boczna • lateral caponier
- 5** – poprzecznicza • traverse
- 6** – wał artyleryjski • artillery rampart
- 7** – fosa • moat
- 8** – plac broni • drill-ground
- 9** – bastion obrony zapola • field defence bastion
- 10** – przeciwstok • counter slope
- 11** – poprzecznicza barkowa • epaulement

Fort pancerny obrony bliskiej

Założony na rzucie trapezowym, gdy fos broniły kaponiery lub na rzucie półkolistym, gdy fosa broniona była czołowo z wałów i galerii strzeleckich, z piętrowym blokiem koszarowym, z obrotowymi wieżami pancernymi i wieżą obserwacyjną, umieszczonymi na jego stropodachu. Otoczony wewnętrznym wałem obwodowym piechoty łączącym się z galerią strzelecką na koszarach. Wjazd do fortu broniony był ziemną basteją i kaponierą bramną. Uzbrojenie pancerne stanowiły szybkostrzelne 8-cm działa M.94 produkowane przez fabrykę „Škoda”, otwory w elewacji koszar zabezpieczały okiennice i furty pancerne ze strzelnicami. Autorem modelowego fortu pancernego był Emil Gołogórski, polski inżynier w wojsku austriackim. Forty pancerne budowane były w różnych wariantach w zależności od ukształtowania terenu i roli, jaką pełniły w systemie obronnym Twierdzy.

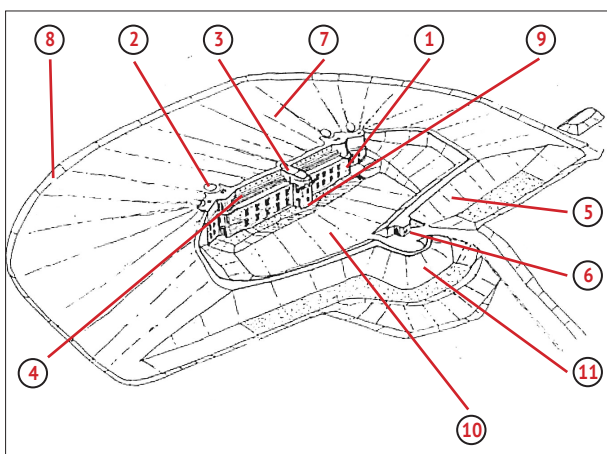
Przykład fortu pancernego – fort 48a „Mistrzejowice”

Example of an armoured fort – Fort 48a “Mistrzejowice”

- 1** – blok koszarowo-bojowy • barrack and combat block
- 2** – wieża pancerna • armoured cupola
- 3** – wieża obserwacyjna • observation turret
- 4** – galeria strzelecka • shooting gallery
- 5** – wał obwodowy piechoty • infantry rampart
- 6** – kaponiera obrony wjazdu • entrance defence caponier
- 7** – stok spłaszczony fosy • flattened moat slope
- 8** – fosa • moat
- 9** – kaponiera zapola • field defence caponier
- 10** – plac broni • weapon site
- 11** – basteja obrony zapola • field defence bastion

Armoured short-range fort

A fort built on a trapezoidal plan in the case when the moats were defended by caponiers, and a semi-circular plan when the moat was defended temporarily from ramparts and shooting galleries, with a storied barracks with rotating armoured towers and an observation tower located on the flat roof of the barracks. The fort was surrounded by an internal infantry rampart connecting to a shooting gallery on the barracks. The entrance to the fort was defended with an earthen roundel and a gate caponier. The fort was defended by 8-cm M.94 rapid-fire cannons manufactured by “Škoda”. Openings in the facade of the barracks were secured with armoured shutters and gates with loop holes. A classic example of the armoured fort was designed by Emil Gołogórski, a Polish engineer serving in the Austrian army. Armoured forts were built in various variants, depending on the local landscape and the role that they fulfilled in the defensive system of the Fortress.

III SEKTOR OBRONNY

Grupa fortu „Skała”

1. Fort 38 „Skała”, ul. Orla 171

Fort protopancerny, nietypowy, łączy cechy fortu górskiego i pancernego. Powstał w l. 1884–1886 na zboczu wzgórza Sowiniec prawdopodobnie wg projektu gen. Daniela Salis-Soglio w miejscu starszego obiektu powstałego z 1878 r. Był głównym obiektem III sektora obronnego broniącego od zachodu obszaru między dolinami Rudawy i Wisły. Od północy ubezpieczał go międzypolowy fort piechoty 39 „Olszanica”, od południa fort rozproszony „Bielany” (Krępak), baterie polowe FB 35 „Srebrna Góra”, FB 36 „Ostra Góra” z pobliskim schronem amunicyjnym (al. Wędrawników), FB 37 „Sowiniec” w miejscu dzisiejszego Kopca J. Piłsudskiego oraz szaniec piechoty IS.III-1 „Gumańczy Dół” zlokalizowane w Lesie Wolskim. Fort zajmuje bardzo małą powierzchnię, otoczony jest głęboką fosą wykutą w skale z trzema kaponierami i wewnętrznym wałem piechoty. Piętrowe koszary z placem broni na stropie poprzedzały schron amunicyjny i górującą wieżę pancerną Grusona z dwoma działami 12 cm. Na początku września 1939 r. fort osłaniał odwrót Armii Kraków na wschód. Zachowany w dobrym stanie, w 1953 r. został przekazany Uniwersytetowi Jagiellońskiemu na obserwatorium astronomiczne uruchomione w 1964 r., co niestety

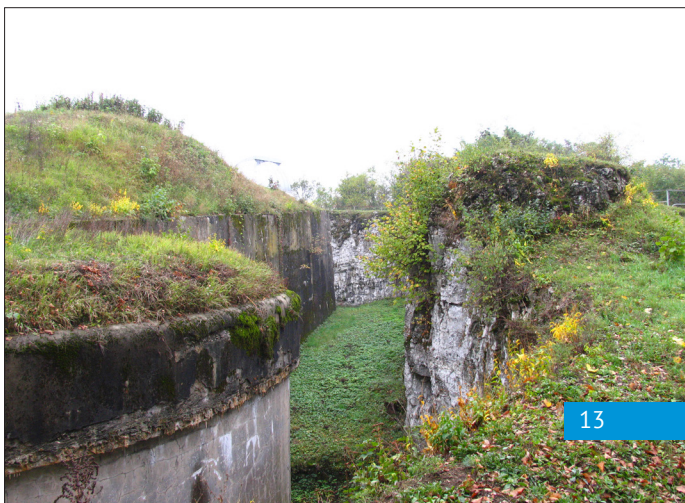

III DEFENSIVE SECTOR

Fort “Skała” Group

1. Fort 38 “Skała”, 171 Orla Street

It is an unusual, early armoured fort which combines the features of a mountain fort and an armoured fort. It was constructed between 1884 and 1886 on the slope of the Sowiniec hill according to the project developed probably by general Daniel Salis-Soglio and on the spot of an older semi-permanent structure from 1878. It was the main building of the III defensive sector and it defended the area between the valleys of the Rudawa and Vistula rivers in the west. In the north it was protected by an interfiled infantry fort 39 “Olszanica”, in the south by the dispersed fort “Bielany” (“Krępak”) as well as by the field batteries FB 35 “Srebrna Góra”, FB 36 “Ostra Góra” with a nearby ammunition shelter (“A. Wędrowników”), FB 37 “Sowiniec” at the site of today’s Piłsudski’s Mound and the infantry rampart IS.III-1 “Gumańczy Dół” located in the Wolski Forest. The fort occupies very little space, it is surrounded by a deep moat carved in rock, with three caponiers and an internal infantry sconce. Storied barracks with the weapon site on the roof preceded the ammunition shelter and the tall Gruson armoured tower equipped with two 12 cm cannons. At the beginning of September 1939 it shielded the eastwards retreat of the Krakow Army. It was preserved in good condition and in 1953 was handed over to the Jagiellonian University in order to be adapted to become an astronomical observatory in 1964.

skutkowało zezłomowaniem unikatowej wieży pancерnej Grusona. W jej miejscu ustawiono teleskop nakryty nową rozsuwaną kopułą. Obecnie organizowane są pokazy „Wieczory z gwiazdami” połączone ze zwiedzaniem. W otoczeniu zbudowano obiekty związane z obserwatorium. Z fortu widoczny jest dobrze fort „Olszanica”.

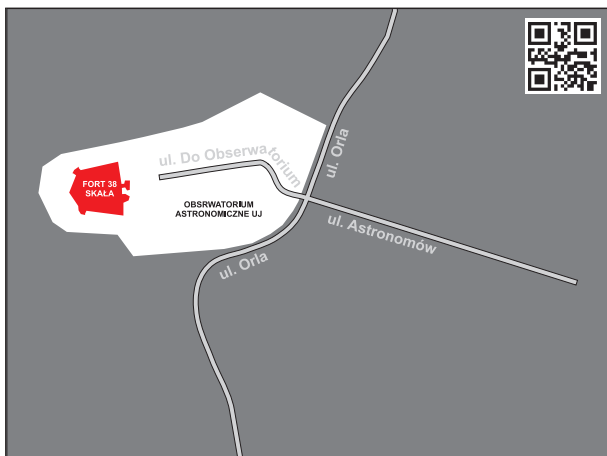
2. Fort 39 „Olszanica”, ul. Ireny Kosmowskiej 12

Fort piechoty obrony bliskiej wspierający fort „Skała” w obecnej formie zbudowany został w l. 1913–1914 w miejscu dzieła półstałego z l. 1884–1885. Posiada parterowe kosza­ry bez kaponiery szyjowej, o zachowanych oryginalnych okien­nicach i drzwiach pancernych. Na wale nad budynkiem koszar znajduje się pancerna kopuła obserwacyjna. Kosza­ry otacza obmurowana kamieniem wewnętrzna fosa, ze schronem czołowym w przeciwstoku. Zewnętrzny wał piechoty o stoku spłaszczonym posiada niewielką basteję zapola w prawym narożniku częściowo zniekształconą. Od strony północnej (doliny Rudawy) fort wspomagał zachowany szaniec piechoty IS III–2 ze stanowiskiem dla broni maszynowej wbudowa­nym w zbocze (tradaktor). Fort po II wojnie światowej pełnił funkcje magazynowe a w 1984 r. został przekazany Związ­kowi Harcerstwa Polskiego. Niestety pożar przyczynił się do zniszczeń, a po remoncie mieścił stajnie harcerskiej stadniny koni. Pod koniec l. 90. XX w. przekształcony został na schroni­sko funkcjonujące do dzisiaj. Jest filią Młodzieżowego Domu Kultury „Dom Harcerza”. Przy forcie działa Ośrodek Rekreacji i Rehabilitacji Konnej „Tabun”. Z fortu rozpościera się widok na fort „Skała” oraz na wieś Balice i Garb Tenczyński.

III SEKTOR OBRONNY

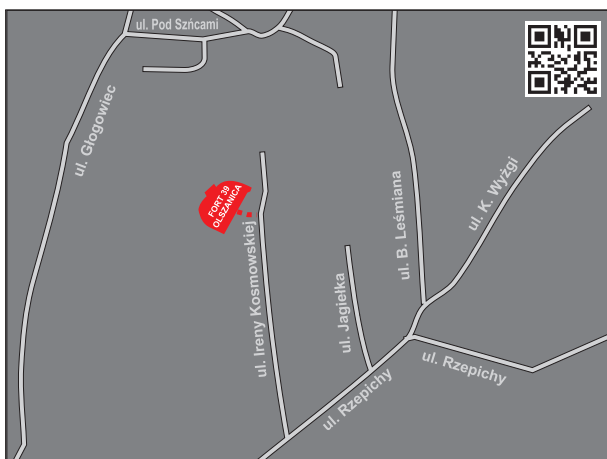
Fort 38 „Skała”

ul. Orla 171

GPS: 50.05358, 19.82404

Fort 39 „Olszanica”

ul. Ireny Kosmowskiej 12

GPS: 50.06427, 19.83049

Grupa warowna „Krępak”, fort „Bielany”

ul. Księcia Józefa

GPS: 50.04156, 19.83508

IV SEKTOR OBRONNY

Grupa fortu „Bronowice Małe”

4. Fort nr 41 „Bronowice Małe”, ul. Łupaszki

Jedyny zachowany w twierdzy fort półstały, pierwotnie ziemno-drewniany, zbudowany w l. 1884–1885, ok. 1910 r. zmodernizowany na fort piechoty. Zachowane są wały ziemne i fosy tworzące narys prostokąta z dwoma wielobocznymi bastcjami w narożach czoła, w których znajdowały się gniazda karabinów maszynowych. Teren fortu stanowi zamknięty obszar wojskowy, otoczony ogródkami działkowymi i jest niedostępny.

5. Fort nr 41a „Mydlniki”, ul. gen. B. Wieniawy-Długoszewskiego

Międzyrzeczowy fort piechoty, położony na wzgórzu. Jego zadaniem była obrona odcinka doliny Rudawy po stronie północnej i linii kolejowej. Współpracował z leżącym na drugim brzegu rzeki skalnym traktorem w Olszanicy.

Został zbudowany w l. 1895–1897 prawdopodobnie jako dzieło ziemne, ok. 1902 r. przebudowany na stały ceglano-betonowy. Fort otoczony jest dobrze zachowaną fosą o spłaszczonym stoku i wewnętrznym wałem piechoty ze stanowiskami strzeleckimi. Koszary szyjowe z kaponierą zapola i bocznymi wybieżniami na wał połączone są poterną ze schronem głównym zaopatrzonym w strzelnice. W 1939 r. fort obsadzony był przez Wojsko Polskie i prawdopodobnie z tego okresu pochodzą wtórne stanowiska strzeleckie w wale dla broni maszynowej. W l. 1965–1982 pełnił funkcję magazynów Krakowskich Zakładów Przemysłu Gumowego „Stomil”. Obecnie nieużytkowany. Ze wzgórza rozciąga się malowniczy widok na Mydlniki ze stacją kolejową, a także na Las Wolski i wzgórza Sikornika i Sowińca. Droga dojazdowa do fortu i droga rokadowa z oryginalną nawierzchnią obsadzone są zachowaną zielenią forteczną maskującą.

Grupa fortu „Tonie”

6. Fort 44 „Tonie”, ul. Jurajska

Fort artyleryjski opancerzony powstały w ramach modernizacji w l. 1902–1909 fortu artyleryjskiego z l. 1881–1884. Pełnił rolę fortu głównego w grupie warownej strzegącej szlaku olkuskiego, wspomagany przez fort pancerny 44a „Pękowice” i zachowane baterie dział B 5 i B 3. Przez połączenie dwóch faz rozwoju fortyfikacji z dominującą funkcją obrony bliskiej i możliwością obrony dalekiej posiada szczególną wartość zabytkową jako jedyny fort tego typu w twierdzy. Zachował asymetryczny narys fortu artyleryjskiego z bastionem zapola przesuniętym do prawego narożnika, blok koszarowy z załamaną kazamatą przy prawym końcu, schron główny, baterię dział ciężkich z trzema schronami pogotowia w poprzecznicach, kaponiery w fosie. W trakcie modernizacji zastosowano szczytowe osiągnięcia techniki fortyfikacyjnej. Zbudowano kamienne budynki dwóch baterii bocznych z zachowanymi unikatowymi wysuwalno-obrotowymi wieżami pancernymi Senkpanzer M-2 dla armat M.94 (fot. s. 25), schron pogotowia piechoty z kopułą obserwacyjno-bojową

Grupa fortu „Krzyszawice”

11. Fort nr 49 „Krzyszawice”, ul. Architektów

Fort artyleryjski, typowy, pełniący rolę fortu głównego w grupie fortowej z fortami pancernymi 46½ „Dłubnia”, 49¼ „Grębałów”. Położony w centrum pasa wzgórz rozciągających się od doliny Wisły po dolinę Dłubni, bronił traktu sandomierskiego. Został zbudowany w l. 1881–1886 w miejscu starszego dzieła półstałego z 1878 r. Po 1902 r. rozebrano mur Carnota z bramą i wzmocniono schron główny. Podczas I wojny światowej w dniach 18–20 listopada fort brał bezpośredni udział w I fazie Bitwy o Kraków ostrzeliwując jednostki rosyjskie podchodzące pod wieś Prusy. W l. 1939–1941 hitlerowcy rozstrzelali i grzebali w fosie więźniów. Na terenie fortu znajduje się miejsce pamięci, będące zbiorową mogiłą 440 ofiar. W l. 1949–1952 pełnił funkcję hotelu robotniczego dla ekip budujących Nową Hutę. W l. 60. i 70. XX w. fort uległ degradacji na skutek dewastacyjnej adaptacji na ogródki działkowe (m.in. niwelacja wałów, częściowe zasypanie fos) i wprowadzenia funkcji magazynowej. W l. 70. XX w. został częściowo zniszczony: wysadzono kaponierę zachodnią i dwa schrony pogotowia, zasypano kaponierę czołową i boczną oraz fragment fosy. Obecnie blok koszarowy po remoncie i adaptacji w l. 1994–2007 pełni funkcję

VI DEFENSIVE SECTOR

Fort “Krzesławice” Group

Fort 49 “Krzesławice”, Architektów Street

Typical artillery fort, which was the main fort in the group that included 46 ½ “Dłubnia”, 49 ¼ “Grębałów”. Located in the middle of the range of hills spanning from the Vistula Valley to the Dłubnia Valley it defended the Sandomierz route. It was built between 1881 and 1886 on the site of the former semi-permanent construction from 1878. After 1902 the Carnot wall was pulled down and the main shelter was reinforced. During World War I, from 18th to 20th November, the fort took part in the first phase of the first battle of Krakow firing at Russian military units approaching the village of Prusy. Between 1939 and 1941 the Nazis executed prisoners by firing squad in the fort and buried the corpses in the moat. On the premises of the fort there is a memorial site commemorating the 440 victims which were buried in a mass grave. Between 1949 and 1952 the fort was used as a workers' hostel for the crews building Nowa Huta. In the 1960s and the 1970s the fort was largely destroyed due to the works carried out to adapt the area for allotments (e. g. levelling of the embankments and a partial filling in of the moats) and due to converting into warehouses. In the 1970s the fort was partly destroyed: the caponier in the west and two emergency shelters were blown up, the head and side caponiers were filled in along with a fragment of the moat. Currently the block of barracks, after being renovated and adapted between

VI SEKTOR OBRONNY

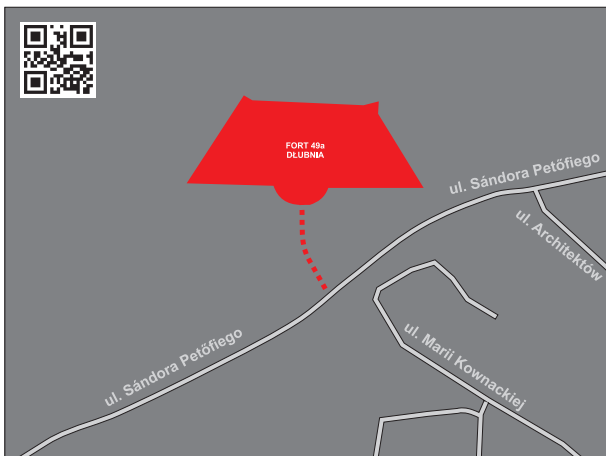
Fort nr 49 „Krzestawice”

ul. Architektów

GPS: 50.09839, 20.05566

Fort 49a „Dłubnia”

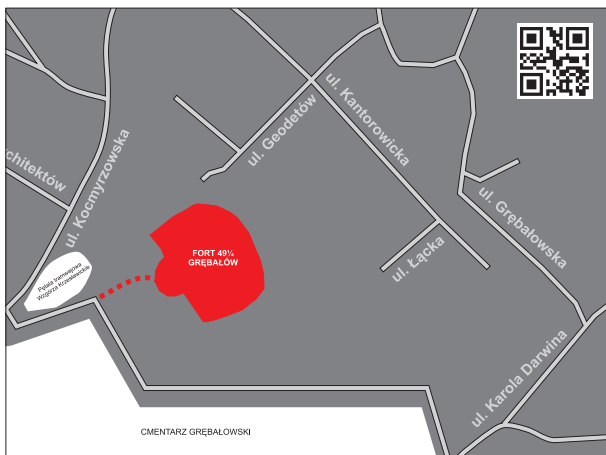

ul. S. Petőfiego

GPS: 50.09750, 20.04144

VI DEFENSIVE SECTOR

Fort 49¼ „Grębałów”

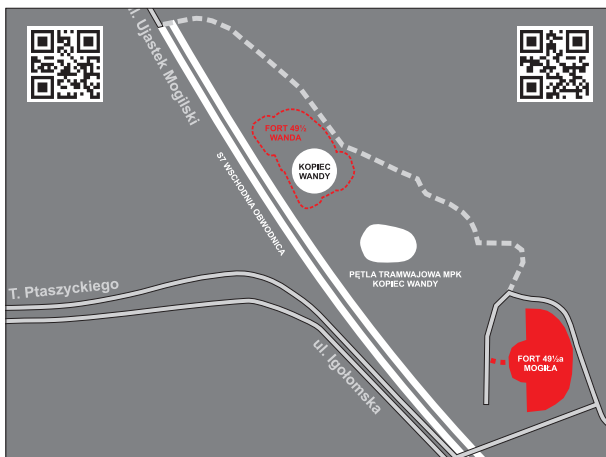

ul. Hellera/Osterwy

GPS: 50.09471, 20.06627

Dawny Fort 49½ „Wanda”

Fort 49½a „Mogiła”

ul. Ujastek Mogiński

GPS: 50.070233, 20.068083

ul. Igołomska

GPS: 50.06683, 20.07276

© Copyright by Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków, Kraków 2016 r.

Zespół redakcyjny:

Jerzy Zbiegień – Miejski Konserwator Zabytków

Katarzyna Biecuszek, Michał Szkoła, Halina Rojkowska-Tasak

Konsultacja merytoryczna:

dr inż. arch. Krzysztof Wielgus

Zdjęcia:

Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Krakowa

Plany archiwalne z zasobów Centralnego Archiwum Wojskowego Warszawa-Rembertów, kopie Archiwum BMKZ UMK

Rys. fortów dr inż. arch. Krzysztof Wielgus

Mapa na stronie 1 – Schematyczny plan Twierdzy Kraków – oprac. Jadwiga i Krzysztof Wielgusowie wg Janusza Bogdanowskiego.

Wykorzystano materiały:

Atlas Twierdzy Kraków, seria II, t. 1, t. 2, t. 5.

Tłumaczenie

Biuro Tłumaczy LINGUA EXPERT Kraków

Opracowanie graficzne i redakcja techniczna

Edward Szarek

Dawid Korczak

Korekta wydawnicza

Grażyna Misińska-Ścibor

Edward Szarek

ISBN 978-83-62862-85-6

Wydanie I

Opracowanie, przygotowanie do druku i druk:

WYDAWNICTWO «CZUWAJMY»

32-091 Kraków-Michałowice, ul. Ks. Mariana Patęgi 41

tel./fax 12 388 53 80

www.czuwajmy.pl e-mail: wyd@czuwajmy.pl

URZĄD MIASTA KRAKOWA
Biurow Miejskiego Konserwatora Zabytków
ul. Kanonicza 24
31-002 Kraków
tel. +48 12 616 65 00
fax +48 12 616 65 01

Patron medialny:

WWW.KRAKÓW.PL

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Organizacja Narodów
Zjednoczonych
dla Wychowania,
Nauki i Kultury

Historic Centre of Kraków
inscribed on the World
Heritage List in 1978

Historyczne Centrum Krakowa
wpisane na Listę Światowego
Dziedzictwa w roku 1978